

СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ В ОБУЧЕНИЕТО НА ДЕЦА С НАРУШЕНО ЗРЕНИЕ – МНЕНИЕ НА СПЕЦИАЛНИ ПЕДАГОЗИ

Снежана Х. Николова

SPECIFIC METHODS FOR TEACHING CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENT – SPECIAL EDUCATION TEACHERS' OPINION

Snezhana H. Nikolova

ABSTRACT: *The specific teaching methods are increasingly applied to working with children with disabilities at special schools. The special education teachers have to use teaching techniques aimed at achieving greater efficiency. They also have to introduce interactive and non-traditional teaching methods. This report offers a survey related to applying specific methods for work with groups of children with visual impairment at school. The opinion of teachers who work with visually impaired children and children with multiple disorders has been surveyed.*

KEYWORDS: *children with visual impairment, a special school for children with visual impairment; specific methods for work*

Изследването е финансирано по проект № РД-08-87/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

В Концепцията за модернизирание на образованието в България като основна задача на българската образователна политика се определя осигуряване на съвременно качество на образованието на основата на съблюдаването на настоящите и перспективните потребности на отделната личност, на обществото и на държавата в цялост. На съвременния етап на развитие на образователната система на преден план изпъкват задачите, свързани със създаване на условия за развитие на личността на всяко дете в съответствие с особеностите на психическото и физическото му развитие и в зависимост от неговите способности и таланти. Това в пълна степен се отнася и за децата и учениците със специални образователни потребности.

Според Наредба на МОН (ДВ, бр. 59 от 4 август 2015 г.) за изменение и допълнение на Наредба № 1 от 2009 г. за обучение на деца и ученици със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания (ДВ, бр. 11 от 2009 г.) като деца и ученици със специални образователни потребности са определени и тези със сензорни (зрителни) увреждания.

Днес специалните училища не са единствената алтернатива за обучение на зрително затруднените деца. В момента у нас работят 28 регионални центъра за подкрепа на процеса на приобщаването. Те се контролират от Министерството на образованието и науката. В тях се подпомагат 45 % от зрително затруднените деца, интегрирани в общообразователните училища.

В допълнителните разпоредби на Закона за предучилищното и училищното образование (2015) са дадени следните уточнения за образователна среда, приобщаващо образование и ресурсно подпомагане на деца и ученици:

Образователна среда – съвкупност от условия, фактори и елементи, гарантиращи ефективно протичане на образователния процес и активно взаимодействие на всички заинтересовани страни за постигане на устойчивост при функционирането на системата на предучилищното и училищното образование.

Приобщаващо образование – процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред

ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността.

Ресурсно подпомагане на деца и ученици – осигуряване на обща и допълнителна подкрепа, основана на оценката на потребностите на децата и учениците, което включва осъществяване на дейности от специалисти, насочени към личностно развитие на децата и ученици със специални образователни потребности, и с оглед постигане на целите, заложи в плановете за подкрепа и в индивидуалните им учебни програми.

В чл. 81 от Наредбата за приобщаващо образование (2016 г.) е посочено, че институциите в системата на предучилищното и училищното образование – детските градини, училищата, центрове за подкрепа за личностно развитие и специализирани обслужващи звена, осигуряват допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата и учениците. Различните дейности за зрителна рехабилитация, както и тяхната продължителност, се предоставят и изпълняват съгласно плана за подкрепа на детето или ученика.

Зрителната рехабилитация включва редица дейности за развитие и по-добро използване на слабото зрение на децата и учениците с нарушено зрение, обучавани в детските градини и училищата, чрез разнообразни зрителни задачи, неоптични и оптични средства и специфични четивни техники. Тези дейности могат да се провеждат както индивидуално с всяко дете, така и групово със слабовиждащи деца от специален педагог на ученици с нарушено зрение. Чрез тях се придобиват умения за съхраняване, развитие и оптимално използване на остатъчното зрение чрез:

1. използване на специални технически помощни средства, като „затворена телевизия“, електронни, ръчни, настолни лупи и лупи с осветление;
2. четене, писане, фокусиране;
3. хигиена и безопасно използване на зрението;
4. индивидуална работа за повишаване ефективността на функционалното зрение;
5. формиране на системи от нови и разнообразни зрителни умения върху полисензорна основа;
6. формиране на умения за правилно използване на остатъчното зрение;
7. изграждане на полезни социални умения и на умения за независим живот (чл. 95 от Наредбата за приобщаващо образование).

Общообразователните детски градини и училища са длъжни да осигурят обучение по учебни програми по специални учебни предмети за ученици с нарушено зрение, в чиито индивидуални учебни планове са предвидени часове за изучаване на специални учебни предмети, целящи подпомагане на цялостното развитие на учениците. Това са учебни предмети по зрително подпомагане, ориентиране и мобилност, полезни умения и социални умения.

В Наредба № 1 от 23.01.2009 г. (чл. 50, ал. 1) за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания е посочено, че в училищата за деца и ученици с нарушено зрение могат да се обучават и възпитават:

- ✓ деца и ученици с тотална слепота със зрителна острота 0;
- ✓ деца и ученици с перцепция на светлина (светлоусещане) със зрителна острота от 0 до 0,01;
- ✓ частично виждащи деца и ученици със зрителна острота от 0,01 до 0,04 с корекция на по-добре виждащото око и зрително поле до 10 градуса;
- ✓ слабовиждащи деца и ученици със зрителна острота между 0,05 и 0,2 на по-добре виждащото око или зрително поле до 20 градуса;
- ✓ деца и ученици, които имат по-висока зрителна острота от 0,2, но съществува увреждане на други зрителни функции, като: рязко стеснено полезрение, силно увредено цветоусещане или очно заболяване, злокачествено късогледство, дегенериране на ретината, глаукома, поради което зрението прогресивно намалява;
- ✓ деца и ученици с нарушено зрение, с множество увреждания, сляпоглухи, чиято зрителна острота и зрително поле не позволяват да се обучават в други специални училища.

Обучението и възпитанието на учениците с нарушено зрение в специалните училища се осъществява в съответствие със:

- ✓ *специални учебни планове* съгласно държавното образователно изискване за степен на образование, общообразователния минимум и учебния план;

- ✓ *учебни програми* съгласно държавното образователно изискване за учебното съдържание или по индивидуални образователни програми, разработени въз основа на рамкови учебни програми по учебни предмети от културно-образователни области за ученици с нарушено зрение и с множество увреждания

- ✓ *учебни програми по специалните учебни предмети;*

- ✓ *специални учебници и учебни помагала*, в т. ч. адаптирани учебници и учебни помагала с брайлов и с увеличен плоскочечатен шрифт (Чл. 43., ал. 2 (Доп. – ДВ, бр. 59 от 2015 г., в сила от 04.08.2015 г.).

В България има две образователни институции (специални училища) за деца с нарушено зрение – СОУ за деца с нарушено зрение „Луи Брайл” – София и СОУ за деца с нарушено зрение „Проф. д-р Иван Шишманов” – Варна. Годишно в тях се обучават средно между 260 – 280 деца на възраст от 6 до 18 години. Учебните програми са разработени за диференцирано обучение на *три образователни равнища*:

1. слепи и слабовиждащи деца с нормален интелект, които следват програмите на обикновените масови училища;

2. слепи и слабовиждащи деца с лека степен на умствена изостаналост, които се обучават по програмите на все още съществуващите помощните училища. Те се обучават по *адаптирани облекчени учебни програми от подготвителен до осми клас и получават свидетелство за завършен клас*;

3. слепи и слабовиждащи деца с множество увреждания и сляпоглухи – с умерена степен на умствена изостаналост и други увреждания (слухови, физически, с различни синдроми, аутизъм, с емоционални и/или поведенчески проблеми), обучаващи се по специални програми индивидуално и на малки групи. *Те получават свидетелство за усвоени умения и знания през всяка учебна година, предвидени в индивидуалните учебни програми.*

Училищното обучение включва три типа учебни програми за зрително затруднени деца: *общообразователни, адаптирани и специални.*

Общообразователните (академичните) учебни програми са програмите на началния, прогимназиалния и гимназиалния курс на общообразователното училище. При тях може някои малки части от учебната единица да бъдат съкратени или да бъдат заменени с други подобни. Важното е да не се допуска понижаване на образователното равнище в подготовката като цяло.

По същество т. нар. *адаптирани програми* не се отличават чувствително от програмите на общообразователното училище. Целта в тях е *учебното съдържание да бъде достъпно, подходящо и да отговаря на специфичните потребности на зрително затруднените деца.* Допуска се отделни теми и дори цели дялове от обикновените програми да бъдат заменени с други. Това са програмите по труд и творчество, релефно рисуване и физическо възпитание. Адаптираната програма се използва по труд и техника, където някои недостъпни и опасни дейности са заменени с други. Тук целта е да се развият моторно-двигателните умения, координацията на ръцете и пръстите, фините и груби движения при работа с различни материали. В компютърното обучение, което заменя старата програма по машинопис, също се използва адаптирана програма, тъй като работата със синтетична реч изисква специални умения.

Специалните програми имат за цел да развият умения за самостоятелен и независим живот. Тук се включват програмите по: полезни умения, ориентиране и мобилност и зрително подпомагане. Всички специални програми са осигурени с много добре екипирани кабинети. Чрез специалните програми се подпомага цялостното развитие на зрително затруднените деца, те съдействат за компенсация на слепотата и слабото зрение; гъвкави са, с възможност за *партньорство* между учителите по различни дисциплини, както и между учител – ученик и

учител – родител; добре балансирани между академичните знания и уменията за самостоятелен и независим живот (функционалните умения) и др.

Педагогическите методи в училището за деца с нарушено зрение са насочени главно към организацията на специалното обучение и възпитание на децата и учениците. Тяхната употреба преследва образователни (формиращи и развиващи), възпитателни и корекционно-компенсаторни цели. Приложението им се подпомага от поредица специални средства като: дълъг бастун, оптични средства, поставки за книги, цветни филтри, лампи, учебници с уголемен шрифт, линирана хартия, маркери за хартия и матрици за четене, слънчева козирка и предпазни екрани, измервателни прибори и др.

Без съмнение традиционните (класически) методи на обучение имат място в учебната работа. Комбинирането на класическите методи предполага повишаване ефективността на цялостния учебен процес. Широко застъпени са разказът, груповите дискусии, демонстрацията, моделирането, учебната екскурзия.

Предвид специфичния контингент от деца, алтернативните методи на обучение намират все по-голямо приложение при работата в специалното училище.

Все по-често на специалните педагози се налага да използват обучителни техники, целящи постигане на по-висока ефективност, да въвеждат интерактивни и нетрадиционни методи на обучение. Тези специфични методи предлагат добри възможности за работа с децата по всеки конкретен учебен предмет. Използването им стимулира познавателната активност на учениците и може да се приеме за показател за качеството на учебния процес. Чрез прилагането на специфичните методи се подобрява мотивацията на децата за участие в учебната работа и усвояването на учебното съдържание и на практическите умения е пълноценно.

Ролята на учителя е насочена към творческо начало, защото подходът към децата трябва да е строго индивидуален, отчитащ спецификите в развитието на всяко от тях.

В настоящия доклад се представя едно конкретно анкетно проучване, свързано с прилагането на специфични методи на работа в СОУ за деца с нарушено зрение „Проф. д-р Иван Шишманов“ – гр. Варна. Това е специално училище, което:

- ✓ Въвежда специалните програми по ориентиране и мобилност, зрително подпомагане и ежедневни умения;

- ✓ Първо в страната въвежда програмите по интегрирано обучение и ранно въздействие;

- ✓ Поставя началото на обучението на сляпоглухи деца в България;

- ✓ Поставя началото на обучението на деца с множество увреждания (по данни от сайта на училището – <http://www.varnaschoolfortheblind.org/history/>).

Проучено е мнението на специалните педагози, работещи там.

Анкетата към учителите се състои от седем въпроса, на които те трябваше да изложат своята позиция за прилагането на специфични методи за работа с деца с нарушено зрение, както и такива с множество увреждания.

На първия въпрос „*От колко години работите с деца със зрителни увреждания?*” се получиха следните отговори:

- ✓ от 0 до 10 години – 40%;

- ✓ от 15 до 20 години – 20%;

- ✓ от 20 до 25 години – 20%;

- ✓ над 25 години – 20%.

На въпроса „*Работите ли с деца с множество увреждания и от колко години?*” се оказа, че всички анкетирани учители имат в класовете си деца с множество увреждания. Педагогическият им стаж е както следва:

- ✓ от 0 – 5 години – 30%;

- ✓ от 5 – 10 години – 20%;

- ✓ от 10 – 15 години – 20%;

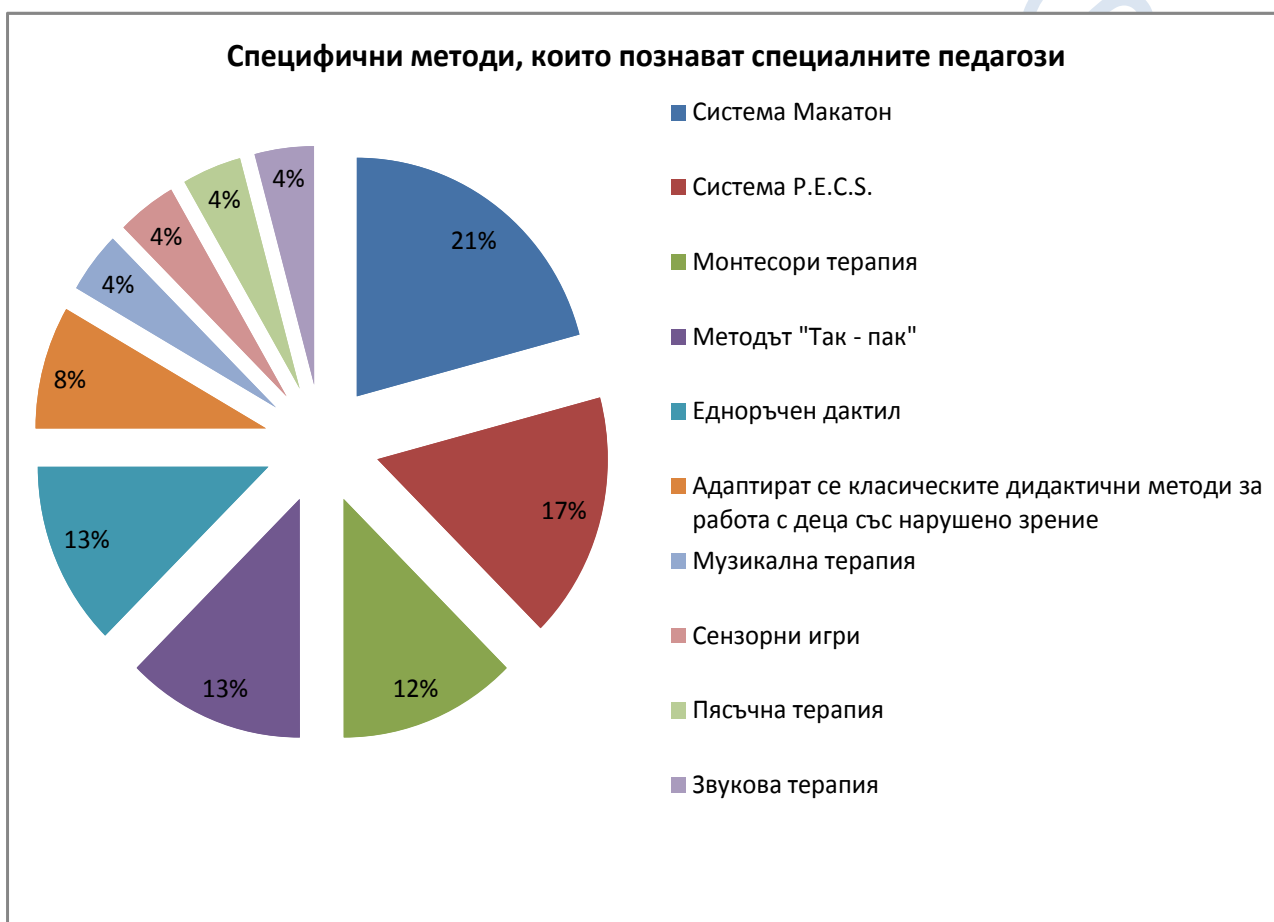
- ✓ от 15 – 20 години – 30%.

От отговорите на първите два въпроса от анкетата могат да се направят няколко извода.

Първо. Целият педагогически състав на СОУ за деца с нарушено зрение „Проф. д-р Иван Шишманов“ – гр. Варна е с дългогодишен стаж в системата на специалното образование. Повече от половината от тях (60%) работят над 10 години с деца с нарушено зрение, а 40% от тях имат стаж над 20 години.

Второ. С масовото разкриване на ресурсни центрове в областните градове на страната, както и с влизането в сила на Наредба №1 на МОН от 2009 г. за обучение на деца със СОП, към специалното училище се насочват и постъпват все повече деца с множество увреждания. От отговорите на педагозите е видно, че всички имат опит в обучението на такива деца. Прави впечатление, че 70% от педагогическия състав работи с тях повече от 5 години.

Третият въпрос от анкетата, предложена на специалните педагози е: „*Кои специфични*

методи на обучение познавате?” (фигура №1)

Фигура №1. Специфични методи на работа, познати на специалните педагози

От тази фигура се вижда, че най-разпознаваеми от специфичните методи за работа, които специалните педагози посочват, са както следва: Макатон – 21%, Системата Р.Е.С.С. – 17%, Методът „Так – пак“ и едноръчен дактил – 13%, Монтесори терапия – 12%, адаптиране на класическите дидактични методи за работа с деца със нарушено зрение – 8%

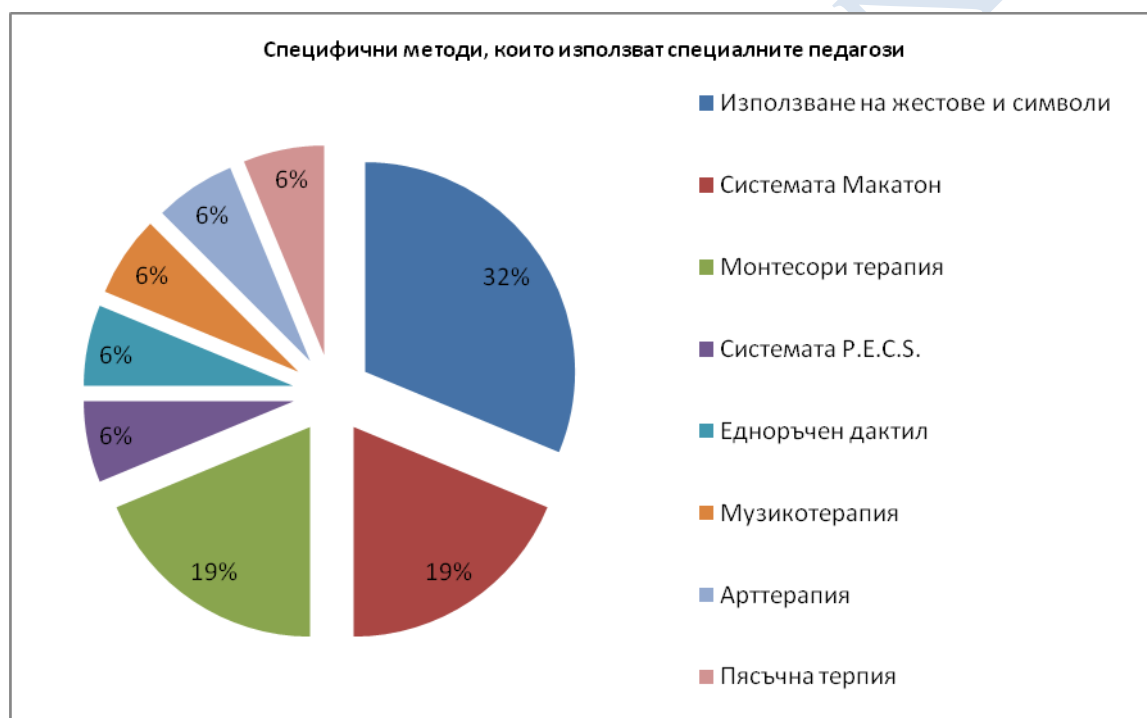
Най-малко се знае за музикалната терапия, сензорни игри, пясъчна терапия, звукова терапия – 4%. Други методи са: алтернативна комуникация, календарна система, жестомимична реч, арттерапия и други.

Отговорите на въпроса „*Кои от тях използвате в работата си?*” са представени на фигура №2. Получени са следните резултати:

- ✓ използване на жестове и символи – 32%;
- ✓ системата Макатон – 19%;
- ✓ Монтесори терапия – 19%;
- ✓ системата Р.Е.С.С – 6%;
- ✓ едноръчен дактил – 6%;
- ✓ музикотерапия – 6%;
- ✓ арттерапия – 6%;
- ✓ пясъчна терапия – 6%.

На този етап по-малко време се отделя на възможностите на пясъчната терапия – 6%, арттерапията – 6%, музикотерапията – 6%, системата Р.Е.С.С. – 6% и едноръчния дактил – 6%. Може да се направи изводът, че съществуват потенциални възможности за по-нататъшната квалификация на педагозите, работещи с деца с множество увреждания по отношение запознаването им със различни специфични методи на работа и прилагането им в условията на специалното училище.

Фигура №2. Специфични методи, които използват специалните педагози

На въпроса „Какво е мнението Ви за тях (за специфичните методи на работа в обучението на деца с множество увреждания)? Смятате ли, че специфичните методи на работа са нещо полезно и необходимо във Вашата педагогическа практика?“ учителите изказват мнение, че поради разнообразните проблеми и затруднения на децата с нарушено зрение и с множество увреждания се налага използването на различни специфични методи. Според тях, те са полезни, практични и изключително необходими. Без тях обучението на тези деца е изключително затруднено.

На следващия въпрос от анкетата „Смятате ли, че специфичните методи на работа подпомагат прогреса и личностното развитие на учениците?“, специалните педагози са на мнение, че специфичните методи дават възможност за корекция и компенсация на нарушенията

и дефицитите и определено подпомагат прогреса и личностното развитие на всяко дете в зависимост от индивидуалните му особености.

Последният въпрос е „Каква специализация и квалификация имате?“. Отговорите на анкетиранияте учители са следните: 60% от учителите имат завършена специалност „Педагогика на зрително затруднени“, 30% – специалност „Специална педагогика“. Някои от тях имат и специализация в училище за слепи „Пъркинс“ МА – USA.

От обработените резултати от анкетата се констатира, че учителите имат дългогодишен опит при работа с деца с множество увреждания. Прави впечатление, че всички учители отговарят подробно и сериозно на поставените въпроси, свързани с прилагането на специфичните методи на работа. Те интерпретират от своя гледна точка ролята и приложението им в процеса на обучение.

Специалните педагози смятат, че използването на специфични методи на работа спомага за повишаване на качеството и ефективността на усвояване на знания и умения. Това дава отражение върху способността за учене на децата и подобрява функционирането на цялостния корекционно-развиващ процес. Според тях използването на специфични методи при работата има потенциал и те трябва да се прилагат в процеса на обучение на деца с множество увреждания като качествено нова образователна концепция.

На базата на анализиранияте анкети се очертаха следните **тенденции**:

✓ *Специалните педагози от училището за деца с нарушено зрение са запознати със специфичните методи и виждат в тях алтернативен способ за работа с деца с множество увреждания;*

✓ *Всички учители са съгласни, че тези методи може ефективно да се използват не само за оптималното усвояване на учебни знания и практически умения, но и за личностно развитие на децата;*

✓ *Богатата палитра от специфични методи дава възможност на учителите в специалното училище за зрително затруднени ученици да подбират най-подходящите от тях в зависимост от индивидуалните особености в развитието на учениците с нарушено зрение и с множество увреждания и от конкретната тема и цели на урока или занятието.*

References:

1. nrdb_1-2009_deca_SOP (2009) *MON. Naredba №1. 2009.* (Ministry of Education and Science. Ordinance №1. 2009; посл. изм., бр.59 от 2015 г.)
http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/process/nrdb_1-2009_deca_SOP.
2. *Naredba za priobshtavashto obrazovanie* (2016) (Ordinance for inclusive education, 2016)
www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=10453
3. <http://www.varnaschoolfortheblind.org/history/>

*Prof. PhD Snezhana Nikolova
Department of Special Pedagogy
At Konstantin Preslavsky – University of Shumen
s.nikolova63@shu.bg*